

7.4. Fjedur – sydafrikansk befrielse till Sverige

Ungdomskören Fjedur anses av många vara ett av de bästa exemplen på Mission i retur. Här kan man verkligen tala om musik och kultur från södra halvklotet som kom att betyda mycket även i Sverige. Kanske är Fjedur en av de mest lyckade informationsinsatserna SKM någonsin deltagit i.

Vad var Fjedur? Hur arbetade man? Vad var deras budskap? Varför fick kören ett så stort genomslag och på vilket sätt kom dessa ungdomar att påverka SKM när det gäller Mission i retur?

Vi ska se lite närmare på dessa frågor i det följande.

Malungs kormatta

Det började med en grupp ungdomar som regelbundet träffades för att på kormattan i Malungs kyrka sjunga ihop sig i den malungska folksångstraditionen. De flesta var med ungdomskören och kände varandra ganska väl. Fyra av dem hade sjungit ihop sedan åren i församlingens barnkör. Två av dem spelade också i en popgrupp. En del av dem var aktiva i Kyrkans ungdom. Det var ett kamratgäng som även brukade träffas hemma hos varandra för att prata och dricka te på kvällarna. Och alltid var det någon som tog fram gitarren och började spela och sjunga. Musiken fanns hela tiden med i gemenskapen.

Kyrkan var inte den enda gemensamma nämnaren. Man hade vuxit upp med Vietnamkriget – det ledde till ett engagemang i frågor som fred, rättvisa och solidaritet. Även om det inte var teoretiskt bearbetat eller uttalat så fanns här en gemensam grund för ett ungdomligt engagemang. Man kan inte säga att gruppen på ett så här tidigt stadium var särskilt politiskt medveten – det växte fram senare.

Men det fanns hos enskilda gruppmedlemmar en viss politisk medvetenhet. Någon hade också ett mycket medvetet ”underifrån”-perspektiv. ”Han kom själv från små omständigheter och upplevde världen väldigt mycket från undersidan”, sägs t ex om en medlem av gruppen.

Man kan också säga att det i gruppen fanns ett gemensamt sätt att se på sin tro. Tron var något som berörde vardagen. Den handlade om den verklighet de levde i.

Till detta – en begynnande politisk medvetenhet och en verklighetsanpassad tro kom alltså musiken. Musiken var det gemensamma uttrycket för kamratkretsen. ”Vår tro, vår förhoppning och längtan uttryckte vi i musiken.”

Efter en tid var det någon som inte hade tid för musiken längre, men kvar fanns åtta musikgalna ungdomar som övade gamla dalakoraller och spelmanslåtar. Ryktet spreds snart utanför Malung.

Stiftsgårdspremiär

Det skulle vara Stifts ungdomsting i Rättvik, året var 1975 eller 76, och någon frågade om ungdomsgruppen från Malung ville vara med. Gruppen kallade sig då Mollton som betyder hjortron på Malungsmål. ”Men tidningarna skrev Mollton och det kändes fel. Vår musik var inte alls speciellt mollstämd. Så vi kallade oss för Fjedur istället”, berättar Karin Olsson. Det är också Malungsmål och betyder tjäder.

Fjedur gjorde stor succé vid sitt första framträdande på Stiftsgården i Rättvik. Plötsligt fanns det en ungdomsgrupp i Svenska kyrkan som drog folk till sina framträdanden! Vid sidan om de musikaliska framträdandena, som hastigt blev allt fler, gick de flesta av medlemmarna fortfarande i skolan. Men musiken kom att ta alltmer av deras tid.

Kort kollektiv

Ett uttryck för den nära gemenskapen i gruppen är beslutet att flytta ihop i ett kollektiv. Fjedur övergav Malung och flyttade till Insjön. Där bodde de i den stora prästgården en tid framöver. Men det fungerade inte så bra att jobba och bo ihop. Man behövde kontakter och impulser utifrån. Därför blev tiden i Insjön ganska kort.

Rättvik

Stiftsgården var platsen för deras första framträdande. De kom att vistas där rätt mycket och det var där de började sjunga ihop sig på allvar. Under en stor del av 1970-talet uppfattade guppen rätt mycket Stiftsgården som sin hemmabas. Stiftsgården var en miljö som vibrerade av ungdomssång – där fanns det alltid en massa ungdomar. Fjedur medverkade i allt mellan himmel och jord ”-’

Stiftsgårdsmiljön, öppenheten och koncentrationen på frågorna kring fred och rättvisa, som fanns där, kom tidigt att betyda mycket för Fjedur. det är ingen överdrift att säga att den nära relationen till Stiftsgården som tidigt blev riktninggivande för ungdomsguppen från Malung. Där kunde man i diskussioner, möten och gudstjänster få hjälp att bearbeta viktiga problemområden. Där fick man också experimentera med sin musik.

Stiftsgården var också mötet med världen. ”Vi kom från lilla Malung och så behövde vi bara åka tio mil mot Österdalarna så hade man världen där.”

Världen vidgas

På Stiftsgården har det, sedan början av 1970-talet, varje sommar funnits cirka 30 afrikanska studenter. Det är huvudsakligen kristna studenter från olika delar av Afrika som studerat i östra Europa. De har tillbringat i genomsnitt 3 veckor på Stiftsgården och varit ett mycket synligt inslag i gårdens liv.

Kontakten med de afrikanska studenterna kom att bli viktig för Fjedur. Nu fick man för första gången kontakt med den afrikanska musiken.

Dittills hade man sysslat med sin egen folkmusik. Så småningom ledde det till att man började intressera sig för folkmusik överhuvudtaget. ”Då kom vi i kontakt med de afrikanska studenterna och deras musik.” Den afrikanska musiken var lättillgänglig för de svenska ungdomarna. ”Vi hade ju växt upp med pop och rock som ju har sina rötter i den afrikanska musiken, ”

Nu kom idén att gruppen skulle göra en resa. Eftersom den största gruppen av afrikanska studenter kom från Tanzania så var det tidigt Tanzania som man var intresserad av att besöka. Resplanerna understöddes av Stiftsgårdens dåvarande föreståndare, Jonas Jonson. Han hade sett vilken succé gruppen gjort och var angelägen om att gruppen skulle få en vidgad internationell erfarenhet och tillgång till nytt material.

SKM var kallsinnigt

Jonas Jonson introducerade Fjedur för SKM. I första vändan var man ganska kallsinnig från SKMs sida. ”Man tyckte inte att man kunde använda missionspengar till sånt här.”

Så småningom blev i alla fall SKM så pass intresserade att man bjöd ner några medlemmar av Fjedur till Uppsala. Men någon resa till Tanzania ville man från SKMs sida inte medverka till. Man menade att Tanzania redan hade alltför i många besöksgrupper, vilket var ansträngande för kyrkan. SKM föreslog istället att Fjedur skulle åka till Indien. Det låg långt utanför de svenska ungdomarnas begreppsvärld. Så idén blev inte långlivad.

I samtal med bland andra Tore Furberg, dåvarande missionsdirektorn, kom idén upp att gruppen istället skulle åka till Sydafrika. Tanken var att man skulle knyta gruppen till ungdomscentret i Kapstaden där hans Engdahl arbetade som missionär. Men Fjedur var tveksamma. Det var en tveksamhet på flera plan.

Skulle de verkligen få möta de människor som de ville träffa? Skulle det som vit vara möjligt att komma i kontakt med den svarta kulturen?

Dessutom var man osäker över om detta var att bryta sanktionerna mot Sydafrika. Man hade långa diskussioner kring frågan: ”Vilka stöder vi om vi åker?”

Man var även orolig över att ge sig iväg till en sådan oroshärd. Det handlade om den första utlandsresan i några 19 – 20-åringars liv.

Diskussionerna resulterade i att gruppen bestämde sig för att åka till Sydafrika i oktober 1978.

Tillsammans i mission

Låt oss se lite närmare på SKMs agerande. Vid de första kontakterna var, som vi redan sett, SKM avvisande. Först till tanken att sända ut en ungdomskör överhuvudtaget, sedan till att Fjedur skulle åka till Tanzania. Men sen blev man plötsligt intresserad, och då väldigt specifikt av att gruppen skulle åka till Sydafrika. Vad beror denna svängning på och varför lanserades Sydafrika så hårt från SKMs sida? Det fanns naturligtvis en anledning.

Under senare delen av 1977 igångsattes informationsprojektet ”Tillsammans i mission” inom SKM. Håkan Zetterqvist projektanställdes för att arbeta med detta. I projektbeskrivningen står det bl a: ”Några större gruppbesök har en längre tid sonderats. Det gäller bl a en dansgrupp från Indien och ett körbesök från Rhodesia/Zimbabwe. När det gäller bedömningen av dessa båda såsom media för evangeliet, blir nog slutsatsen den, att körmusiken i Sverige kan ha chans att nå längst. Kyrkokörer och ungdomskörer har ju länge varit ett av de livligast expanderande och mest kvalitetsbetonade arbetet i församlingarna inom Svenska kyrkan de senaste två decennierna.”

Lite längre ner står det att det vore bra om man så småningom kunde finna former för ett ungdomsprogram som innehöll ”besöks- och utbytesverksamhet” och att det är viktigt med ”besök även i andra riktningen”, alltså härifrån till Afrika.

Hand i handske

I projektbeskrivningen för ”Tillsammans i mission” fanns både tanken på körmusikens betydelse och vikten av ungdomsutbyte i båda riktningarna. Detta var antagligen Fjedurs smala lycka. Redan tidigt stod det klart att Kwanongomakören från Rhodesia skulle besöka Sverige under hösten 1978. Nu behövde SKM skramla fram en ungdomskör i Sverige som kunde tänka sig att åka till södra Afrika under hösten 1978. I samma veva som man sitter med detta huvudbry på SKMs kansli ringer stiftsgårdsföreståndaren i Rättvik och serverar lösningen. Visserligen envisades dessa malungsungdomar först med att absolut vilja åka till Tanzania. Men det lyckades man snart få ur dem.

Trots att påringningarna från stiftsgårdsföreståndaren alltså passade SKM som hand i handske så var man när det kom till finansieringen av Fjedurs resa rätt återhållsam till den egna medverkan. SKMs satsning var mycket begränsad. En stor del av kostnaderna för resan fick täckas på annat sätt. Malungs församling och Rättviks stiftsgård sköt till en del. Man kände på bägge håll att kören var ”deras”. En del av kostnaderna täckte gruppen själv genom det man sjungit ihop.

Den totala budgeten för ”Tillsammans i mission” omfattade 500 000 kronor. 36 000 av den summan var SKMs bidrag till Fjedurs resa. Cirka 7 % av projektets totala kostnad satsades på ungdomskören från Malung.

Sångdokumentation

En mycket viktig del av Fjedurs reseförberedelse var mötet med två svarta ungdomar från Soweto som arbetade på Stiftsgården i Rättvik. De lärde ut en hälsningssång på zulu som senare skulle visa sig vara en lyckträff.

I Sydafrika hamnade Fjedur på en sångfestival med en massa svarta sångare. De var klädda i kostym, otroligt strikta och tillknäppta. Så sjöng de Sankta Lucia och andra västerländska sånger. Det var inte riktigt vad Fjedur hade väntat sig. När det var deras tur så sjöng de hälsningssången på zulu som de lärt sig på Stiftsgården. Plötsligt började publiken fnissa och

skratta. Först trodde dalaungdomarna att de sjöng något galet. Men zulusången förlöste hela stämningen och till slut var det en enda stor massa som sjöng och dansade.

Redan innan avresan till Sydafrika fanns det i gruppen en medvetenhet om att huvuduppgiften var arbetet i Sverige. Insamlandet av material var alltså viktigt. Därför hade man en bandspelare med sig.

Man besökte skolor, kyrkokörer, sjukhus med mera. Överallt delade man sånger med dem man mötte. Så småningom började man söka sånger mer medvetet och aktivt. Med bandspelaren dokumenterade man det man hörde och fick hjälp att skriva ner texterna. ”Vi blev ju överväldigade av den här musiken, som vi direkt kunde förstå”. Musiken låg närmare den egna musiktraditionen än vad man först trott. Budskapet var också rakt och lättfattligt.

Sydafrika-Upplevelsen

Månaden i Sydafrika förändrade Fjedur. Varken kören eller de enskilda medlemmarna blir någonsin sig lika igen. ”Jag hade ju aldrig i mitt liv anat att det fanns ett sådant förtryck. Det var en chock för oss. Vi blev upprörda och förbannade. Vi såg nog – detta är vår mission – vi måste berätta det här.

De togs med runt av missionärer och vänner och fick uppleva mycket av förtrycket och förnedringen i Sydafrika. Det blev upplevelser som förändrade deras liv. ”Efter att vi kommit hem kunde vi inte släppa vårt engagemang. I Sydafrika hade vi fått vänner och vi kände ett ansvar att berätta om deras situation”, berättar en av gruppmedlemmarna efter hemkomsten. Det var inte bara situationen som sådan som upprörde gruppen. Man mådde dåligt att se svenska industrianläggningar också. Det blev uppenbart på vilket sätt Sverige var kopplat till situationen i Sydafrika. Detta samband kom att bli ett återkommande tema i Fjedurs program.

Tog hem hoppet

Men upplevelserna i Sydafrika var inte bara negativa. Man fylldes av beundran för de svartas förtröstan, hopp och tro på framtiden. ”Det är det vi fortfarande lever av, det är det vi fortfarande berättar om”, vittnar Åke Edvinsson om 13 år senare.

Detta hopp, detta ”trots allt”, var kanske det viktigaste som Fjedur bar med hem till Sverige. För precis som upplevelsen av Sydafrika var delad så har Fjedurs program haft två sidor – en beskrivning av den helvetiska situationen och det levande hoppet som lever hos de förtryckta. Efter Sydafrika-vistelsen fick gruppen också en förändrad syn på kyrkans roll i ett samhälle. Man hade mött en kyrka som spelade en viktig funktion i det sydafrikanska samhället. Det var dit människor gick för att gråta ut eller för att söka tröst och ”Det är i kyrkan som kampen förs”, var ett budskap man ofta och gärna framförde. Denna vision för kyrkan var något man ofta återkom till: ”Kyrkan måste handla, den får inte tita om vad som händer i världen”.

Hemkomsten

Direkt efter hemkomsten startade en turné i SKS regi. Det första programmet man hade var på Stiftsgården i Rättvik – en ungdomssamling strax innan jul år 1978.

SKM visade däremot inget större intresse för kören. Det dröjde ett halvår innan SKM hörde av sig. Det var när det var dags för missionsfest. Ointresset från SKMs sida var något som gruppen funderade över. ”Vi kände en viss besvikelse gentemot SKM”.

Efter hemkomsten kom Stiftsgården i Rättvik åter igen att få en viktig betydelse för Fjedur. Det var genom ungdomssamlingar på Stiftsgården som sångerna spreds över hela Västerås stift. Via Stiftsgården fick sångerna en stor spridning trots att det skulle dröja innan musiken kodifierades och kom på skiva och i nothäften.

Sedan 1976 arbetade Per Harling på Stiftsgården som ungdomspräst. Han såg till Stiftsgården blev ett centrum för ungdomssången, visfestivaler, dramafestivaler och andra stora ungdomssamlingar. Per kom att arbeta mycket tillsammans med Fjedur.

SKM stöttar

Till en början studerade och arbetade gruppmedlemmarna. Sången var något man ägnade sig åt vid sidan om. Från 1982 blev det på heltid. Det blev alltmer omöjligt att hålla igång studier eller arbete. Uppträdandet blev mer och mer intensivt. Samarbetet med SKM växte på samma sätt. ”Ju mer vi visade vad vi ville, och att vi hade något att komma med så fanns det också en ökad villighet att stötta oss från SKMs sida. De år de arbetade på heltid räknar man med att de hann med ca 500 framträdande per år.

Publikkontakten

Vi har hört att man är duktiga på att sjunga i Lesjöfors, det sa de på macken. ”Detta var en inte ovanlig öppningsreplik från Fjedurs sida när de mötte en ny publik. På så sätt ville man få med sig människorna. Gruppens medlemmar visade att de visste var i Sverige de befann sig. Var de i Skövde så gjorde man kluriga lokala anknytningar både till Svea rikes vagga och regementsstaden. Var man i Asklanda, utanför Alingsås, så inledde man programmet med:”... för oss är Asklanda långt söderut och för att känna oss trygga börjar vi med några dalasånger. ”Uppträdde man i Uppsala började man istället med. ”Vi kommer visserligen från Dalarna, men vi har bott här i Uppsala ett tag så vi tar en smedsvisa från Uppland”. Detta – att landa lokalt – var en viktig del i det som Fjedur var så duktiga på – publikkontakt.

Kontakten med publiken/församlingen var central i Fjedurs arbete runt om i landet. Genom att få igång personliga och naturliga samtal med sin publik fick man åhörarna att slappna av, skratta, sjunga med och applådera. En journalist rapporterar lyriskt från en konsert: ”De räknade med oss, förutsatte vårt engagemang, fick oss att känna oss delaktiga – både i sången och i ansvaret för budskapet. Dialogen fungerade i värme och gemenskap. Detta var evangelium.”

Många skolbesök

Än viktig del i Fjedurs turnerande har varit skolbesök. Ofta har det då inte handlat om att bara ge en konsert i skolans aula. Man har istället satsat på att inspirera skolor att starta projekt kring fred och mot apartheid.

Tillsammans med Rikskonserter drog man igång projektet ”Fred och frihet”. Det gick ut på att Fjedur i inledningsskedet av projektet besökte skolan för att entusiasmera elever och lärare. Sen arbetade skolan med olika temata under en längre tid och avslutade ofta med någon utåtriktad aktion som Fjedur deltog i

Vid projektets upptakt i Lima fick fredsprojektet en flygande start vid Ungärde mellanstadieskola. ”Meningen är att vi ska komma tillbaka under vårterminen och jobba tillsammans med eleverna, bli lärare dem sånger”, berättade en medlem i Fjedur efter konserten som följdes upp av ett planeringsmöte med skolans lärare. Skolans studierektor beskriver projektet: ”Vi har satt upp en hög målsättning. Fram på vårkanten ska vi ha en musikföreställning med utställning, collage och sketcher. Den ska vi spela upp i skolor och även vid någon offentlig föreställning”.

I och med alla dessa skolbesök har Fjedur haft en unik möjlighet att ”missionera” i det svenska samhället mot apartheid och för fred. Förutom att man gett skolorna tillfälle att arbeta ämnesöverskridande, helt enligt läroplanens intentioner, så har man också sått ett och annat frö. Runt om i de svenska skolorna såddes frön som kan gro till bestämda åsikter och ställningstaganden i den politik som allt fler kände faktiskt var möjlig att påverka.

Kunskap

Förutsättningen för en bestämd åsikt är kunskap, därför handlade skolprojekten till stor del om studier. ”Mellanstadieläroverna i Noretskolan vet mer om Sydafrika än de flesta av sina

jämnåriga kamrater på andra skolor och kanske också mer än många vuxna svenskar efter att ha specialstuderat Sydafrika i projektet "Fred och frihet", skriver t ex en lokaltidning lite förvånat. Den kunskapen ledde på många håll till en medvetenhet om hur viktigt det var att man själv gjorde något. Fredrik Söderberg, 13 år, från Forshaga uttrycker det klart: "Jag tycker att man skall försöka bojkotta varor ännu mer och tala om varifrån varje vara kommer. Av Fjedur har vi ju hört att man är rädda för varje reaktion i andra länder och jag tror säkert att det går att pressa den vita regimen bara vi blir tillräckligt många."

På andra ställen tvingades eleverna gå till aktion och påtala brister i den egna kommunens inköspolitik. Eleverna i Mora fann flera exempel på att kommunen köpte sydafrikanska varor till t ex skolorna. "Detta är fel", sa eleverna och höll upp en burk med sydafrikansk frukt.

Spetsat innehåll

De sydafrikanska sånger som Fjedur kom hem med var bärare av budskap. Det är kamp- och befrielsesånger som står för sig själva – särskilt som de svenska översättarna Anders Nyberg och Jonas Jonson inte "sumpade tillfället att spetsa till det politiska innehållet."

Men sångerna framfördes aldrig enbart som sånger. Så länge som det var Fjedur som instruerade eller sjöng dem så kommenterade och förklarade de hela tiden texterna. Sången gick alltid hand i hand med mycket starka självupplevda vittnesbörd. På så sätt sattes sångernas texter in i den sydafrikanska verkligheten. Fjedur gjorde här en stor insats för att höja medvetenheten om Sydafrika i svensk kristenhet, och i samhället i stort.

En av upplevelserna som kören berättade om vid flera tillfällen får här exemplifiera de historier som ledsagade sångerna och som gjorde Fjedurs framträdanden till en helhet som tydliggjorde situationen i Sydafrika. Den här historien handlar om en grupp svarta kvinnor som rest sig mot myndigheterna:

"De hade förvisats till ett reservat i norr. Vintern var kall och inför hotet att frysa ihjäl tog de sina barn och sökte sig 100 mil söderut till Kapstaden, där deras män fanns inhysta i arbetarbaracker. När polisen fick reda på att kvinnorna vistades olagligt i staden kördes de bort. Kvinnorna tog då sin tillflykt till en halvöken utanför staden där de byggde hyddor. Inte heller detta kunde polisen acceptera utan hyddorna revs och kvinnorna stod åter utan tak över huvudet. Det var kallt även i Kapstaden och kvinnorna fick några tält och filter av kyrkan, så att de skulle överleva vintern. Polis och militär kom och förstörde tälten och beslagtogs filtarna. I sex veckor stod kvinnorna i regnet och kylan och sjöng lovsånger. Tidigt en morgon är polisens tålmod slut. Tungt beväpnade och med hundar intar man de små kullarna runt lägret. Runt korset samlas kvinnorna, faller på knä i den våta sanden och ber. Sen reser de sig under öronbedövande sång, mitt framför gevärspiporna, dansar man runt korset, denna dårskapens symbol... När sången stiger över bergskammarna tar en av kvinnorna upp en sång 'Han har ingen makt! Halleluja! Satan är maktlös!'. Det var inte en grupp kuvade och besegrade människor som fördes till fängelset. Här ligger människornas hopp. Man vet att ett ont system som apartheid inte kan bestå för evigt."

"Fjedur-historier"

De sånger som Fjedur kom hem med kallas ibland för "Fjedur-sånger". Man skulle lika gärna kunna tala om "Fjedur-historier". Starka, självupplevda historier som denna är nämligen en lika oskiljaktig del av Fjedur och Fjedurs program som sångerna.

En typisk "Fjedur-historia" är självupplevd eller en ögonvitnesskildring. Den beskriver övermaktens terror mot en försvarslös svart befolkning. Den har ofta ett trosmoment som vänder det synbara nederlaget till seger, eller hopp om seger. De slutar nästan alltid trosvisst och hoppfullt. I sin uppläggnings påminner de den fromma om påskdramat.

Efter ett framträdande i en kyrka skriver en journalist: ”Här behövdes det inte mycket fantasi för att i tankarna förflytta sig till en gudstjänstfirande, svart kyrka i Sydafrika. Det var berättelsernas verklighetsbakgrund, rytmen i sångerna, intensiteten varmed det framfördes som grep åhörarna. Att Fjedur har ett engagemang för sina vänner i Sydafrika gick inte att ta miste på!”

Att det starka och tydliga sambandet mellan sång och berättelse varit viktigt för Fjedurs möjlighet att nå ut bedyras av många i gruppens stora publik: ”Inte minst bidrog sånggruppen Fjedur till att ge oss kraft att kämpa vidare, menar Malin och Carina. Fjedur kunde verkligen förmedla värme och äkthet med sina sånger och ögonvittnesskildringar från den sydafrikanska frihetskampen”.

Det musikaliska

Engagemanget för sina vänner i Sydafrika parade Fjedur med professionell rytmkänsla och tonsäkerhet. Många recensenter av Fjedurs konserter återkommer till den musikaliska kvalitén. Någon talar om ett speciellt ”Fjedur-sound” och menar att det handlar om att ”kraft, tro och innerlighet samspelar, rösterna är glädjefyllda. Stämmorna ligger tätt, i ters- och kvartackord, solon och körpartier varierar hela tiden. ... Det starkt rytmiska i Fjedurs sång är ett annat typiskt signum – men det låter inte brett gospelamerikanskt.”

Fjedurs musikaliska kvalité upplevs inte som kylig perfektionism, ”utan innebär fantasi och lekfull skapariver, djärv experimentlust, men hela tiden med omsorg och ansvar för det musikaliska uttrycket”. En del menar att vi i Fjedur hade en av landets säkraste a capella-grupper.

En av anledningarna till att Fjedur nådde ut som de gjorde var helt klart gruppens musikalitet. Genomgående har de som recenserat Fjedurs framträdanden kopplat den musikaliska kvalitén till budskapets sprängkraft. Musiken och sången, precis som engagemanget för Sydafrikas folk, är hos Fjedur ett sätt att leva – inte bara något som ska framföras från en scen. Sammanvävd med musiken finns engagemanget för södra Afrika. Det går inte att skilja dessa två saker åt. Det är precis som tidningen Vi skrev ovan, det speciella ”Fjedursoundet” handlar om kraft, tro och innerlighet. ”Soundet” beskrivs inte i musikaliska termer – det skulle vara att förbryta sig på Fjedurs musik.

Anders Nyberg sammanfattar, i en intervju i Kyrkans tidning, sin syn på musiken med orden: ”Gud till ära och människorna till behag! Människorna till behag innefattar deras befrielse. Men också en otrolig glädje.”

Han säger i samma intervju att: ”Musik är dynamiskt. Inte något som ska förpackas 5 för lyxförbrukning.”

Musik för befrielse

Musiken är inte till för lyxförbrukning utan för människors befrielse. Att den befrielsen gällde människor i södra Afrika var uppenbart. Men vad som överraskat många var att Fjedurs framträdanden ofta upplevts som ett befriande budskap även för svenskar. ”Fjedur förmedlade djup glädje med allvar i och en smittande hoppfullhet inför framtiden, ett hopp som tog sig uttryck i lovsång och dans och känslan av gemenskap med våra sydafrikanska systrar och bröder som alltid dansar till sina sånger. ’Halleluja! Ditt lov vi sjunger! Våra hjärtan fylls med glädje!’ Överfulla kyrkor i Sydafrika genljuder av den lovsången, som vi nu fick delta i.” Samma artikelförfattare funderar över befrielsesångerna från södra Afrika, ”deras sånger, som nu blivit ”våra sånger” och som kan bli ”allas sånger”. Hon slutar artikeln med: ”Måtte vi kunna bevara och bära vidare den glädjen i vardagen”.

”Smittade av Fjedurs helhjärtade agerande gav den fullsatta kyrkan fritt utlopp för sången. Här var det inte längre Fjedur som sjöng för sin publik, utan alla gjorde en insats tillsammans.”

Många artiklar om Fjedurs framträdanden slutar på samma sätt. ”Nu vet vi alla vad som gäller, att tro, glödande tro på en morgondag: *sången kan aldrig fängslas*. När vi applåderar har vi tårar i ögonen.”

Den kristna profilen

Även om Fjedur ofta, kanske oftast, sjöng i kyrkorum så ville man inte bli instoppade i det kyrkliga facket. ”Vi är kristna, och vi är en sånggrupp, men jag vet inte om jag vill säga att vi är en kristen sånggrupp”, säger t ex gruppens präst Mats Hulander. Åke Edvinsson, gruppens tenor, håller med: ”Engagemanget för fred och rättvisa kommer från kristen grund, men därför vill vi inte slå folk i huvudet med att vi är kristna. Då stänger man bara människor ute.”

En fråga som Fjedur ofta fick av sin publik var ”Vad kan vi göra för att hjälpa människor som lever under förtryck?” De församlade i Lesjöfors kyrka fick följande tudelade svar: ”Ett sätt är kollekten som vi nyss har tagit upp till Svenska kyrkans mission. Ett annat är bönen, inte minst lika viktig, där alla kan vara med.”

Det var inte bara när man sjöng i kyrkan som man uttryckte sig fromt. Kanske är det framför allt utanför de kyrkliga sammanhangen som Fjedurs budskap ”på kristen grund” gått bäst hem. Många människor utanför kyrkan har fått ta del av det här med ”på kristen grund” genom Fjedurs sånger.

Skinnskatteberg

Årets höjdpunkt för Fjedur var den årliga körstämman i Skinnskatteberg. Under de första fem åren var man med. Kärleken var besvarad. ”När de kommer till körstämman är de alltid det stora dragplåstret. Kanske är det för att de är något av banbrytare för sydafrikansk musik i Sverige. Dessutom är deras engagemang något som fånglar publiken”, skriver en lokal tidning när körstämman skall öppnas.

En körmedlem i en kalmarkör summerar sina intryck från körfestivalen tillsammans med 3 000 körsångare. ”Allra mest fantastiskt var nog konserten i kyrkan med gruppen Fjedur. Trots att det var mitt i natten var kyrkan precis smockfull. Mellan sångnumren var det precis dödyst innan applåderna brakade loss. En helt otrolig stämning.”

Körstämman 1986 var speciell för Fjedur. Då var man där tillsammans med en ungdomsgrupp från den lutherska kyrkan i Sydafrika. Under körstämamosöndagens högmässa placerade de tillsammans de svartas tragedi rakt in i den svenska försommaridyllen nästan på dagen tio år efter massakern i Soweto. Tidningen skrev att gudstjänsten var ”den mest fantastiska mässa som någonsin hållits i Skinnskattebergs kyrka”. Ortens kyrkoherde var lika euforisk: ”Jag har aldrig upplevt en sådan stund i mitt prästliv”.

Vad var det då som händer under gudstjänsten? Tillsammans med sina sydafrikanska vänner lyckades de än bättre få fram sitt budskap, som utmärkt summeras av lokaltidningen: ”Tårarna kom ur en stark förtvivlan alla kände inför de svartas situation i Sydafrika men kampviljan och hoppet framstod som oändligt mycket starkare i denna stund, symboliserat i sången och dansen.”

Detta kan man säga är essensen i Fjedurs budskap: Den starka förtvivlan parad med kampviljan och hoppet. Skinnskatteberg och körfestivalen där är ett bra exempel på att Fjedur nådde långt utanför kyrkan.

Fjedur-kopior

Fjedur tyckte att det var kul och viktigt att tända andra för att plocka upp den sydafrikanska musiken och bli engagerade för de svartas befrielse. ”För det var ju det viktiga med allt med allt turnerande: Att det startade små solidaritetsgrupper, kanske små Fjedur-kopior.”

Sommaren 1983 vet Dala-Demokraten att berätta om en av alla dessa Fjedur-kopior. ”Vivax är Hedemoras svar på sånggruppen Fjedur. Repertoaren är densamma, folkmusik, Godspell och

afrikansk musik.” I artikeln berättar en av de nio gruppledarna att de beslutat starta en sånggrupp efter att ha vant en helg på Stiftsgården i Rättvik och inspirerats av Fjedur. Artikeln publicerades med anledning av att Vivax skulle åka till Tanzania tillsammans med prästen Göran Granberg för att lära sig nya sånger.

Vivax, som är latin och betyder livsglädje, fortsatte sedan i bästa Fjedur-stil. De reste runt bland kyrkokörer, ungdomskörer och grupper i framför allt Dalarna och lärde ut sånger. Sånger från Sydafrika, om frihetslängtan och kampvilja. Att det är Fjedur som är förebilden sticker inte Vivax under stol med. ”Vi är mycket inspirerade av Fjedur. Men vi försöker hitta vår egen tolkning”, berättar en av medlemmarna.

Fjedurs verksamhet gav många liknande ”ringar-på-vattnet-effekter”, vilket naturligtvis väsentligt ökade genomslaget för Fjedurs budskap.

Dråpligt med Tutu

En av de främsta kämparna mot apartheid, biskop Desmond Tutu, tilldelades Nobels fredspris 1984. Ett bevis på Fjedurs storhet är att de inbjöds till Oslo för att sjunga vid festen för Tutu dagen efter överlämnandet. Hur pass ”afrikansk” kören är i sitt framträdande skvallrar följande dråpliga situation i Folkets Hus i Oslo om.

Samma dag som festen hölls hade Tutu mordhotats med påföljd att den norska säkerhetspolisen inte släppte biskopen en meter ifrån sig utan att följa med.

När Fjedur drog igång sitt program, huvudsakligen med musik från Sydafrika, kunde biskopen inte sitta stilla i de gungande rytmerna. Han började dansa. Samtidigt fick inte säkerhetspoliserna släppa Tutu mer än en meter ifrån sig. Följaktligen dansade de också upp på scenen. Om än något mer tveksamt än Tutu.

Att sedan Fjedur sjöng en sång om den sydafrikanska säkerhetspolisens sätt att vingla hit och dit gjorde inte saken sämre.

Internationellt genombrott

”Genombrott för Fjedur”, utropade Kyrkans tidning i en rubrik sommaren 1984. Tidningen menade Fjedurs framträdande vid Lutherska Världsförbundets generalförsamling i Budapest och skrev att det var ”något av ett internationellt genombrott” för Fjedur.

Fjedur hade rest till Budapest för att sjunga på ungdomsförbundet som föregick generalförsamlingen. Men gruppen blev så populär att även generalförsamlingen ville höra den som ett extra inslag i öppningshögtidligheterna.

Hela sporthallen sjöng och dansade. Sången Freedom is coming steg mot taket på den väldiga Nepstadion när ett par tusen människor från ett 60-tal länder fattade varandras händer och dansade långdans runt podiet, delegaternas bänkar och åskådarplatserna. ”Det var ganska roande att se hur en del afrikaner helt föll in i sången och hur några gick fram på podiet och uppförde solonummer”, berättar en svensk som var med.

Tidningarnas Telegambyrå skrev att Fjedur gjorde succé i Budapest. Detta publicerades i flera svenska tidningar. Flera av generalförsamlingens delegater menade att Fjedurs framträdande var det bästa på hela mötet.

Själva var gruppens medlemmar mer blygsamma när det gällde att värdera sin insats under generalförsamlingen. En av dem är närmast generad över uppståndelsen. ”I sanningens namn skall väl erkännas att det faktiskt inte fanns så många andra grupper där att konkurrera med.” Budapest fick två tydliga konsekvenser för Fjedur. Det var Fjedurs internationella genombrott. Man återvände från Budapest med sju konkreta inbjudningar att komma och sjunga. USA, Kanada, Frankrike, DDR, Estland och Indien bokade in gruppen. Man hade utöver det en lång rad förfrågningar.

Dessutom var Budapest ett tillfälle för Fjedur att fylla på med erfarenheter från tredje världen. Det hade gått sex år sedan man var i Sydafrika. Nu fick man fylla på ”bränsleförråden”. Just

hemkomna från Budapest uttrycker sig en av körmedlemmarna så här: ”Nu känns det ännu viktigare att arbeta för fred, frihet och rättvisa. Vi har hoppet kvar, visionen om en bättre värld. Tredje världens representanter i Budapest var inte rädda att se det hopplösa i världen, samtidigt som de hade hoppet levande.”

En vecka i DDR

”Nu har vi fått upp ögonen för vad som händer i Sydafrika!”, var en vanlig reaktion under Fjedurs vecka i Östtyskland. Information om Sydafrika duggade inte tätt i DDR. Den som ville hålla sig informerad fick anstränga sig. Därför var Fjedurs besök efterlängtat. Förutom alla konserterna rymde veckan en mängd träffar och samtal med församlingsgrupper. Det var mycket ovanligt med utländska musikgrupper på besök i DDR. Och det var ännu ovanligare att grupper som kom dit hade ett profilerat budskap. Det var troligen en av orsakerna till det stora gensvaret. Kyrkans tidning berättar om en ung flicka som först hör Fjedur i sin hemstad Leipzig och sedan åkt till Dresden för att höra dem där också. ”Det här är det bästa jag varit med om i hela mitt liv!”, sade hon. ”På det här sättet har Sydafrika blivit en del av mig också.”

Kommunistpropaganda

Motståndet mot Fjedur, deras sång och deras budskap, tog sig huvudsakligen två olika uttryck. Det var kritik ur både musikalisk och politisk synvinkel.

Efter en konsert i Almundsruds kyrka blev det en del skrivelser i lokalpressen.

Kommunistpropaganda och kvalificerat dravel som inte hör hemma i en kyrka”, kunde man bland annat läsa. ”Hoppas att det sätts stopp för liknande jippon, tyckte en upprörd församlingsbo.

Från Kulturnämndens sida menade man att det var olyckligt om insändarna fick stå oemotsagda och svarade med en egen insändare. Genom att peka på att medlemmarna var kyrkligt och kristet engagerade, och en av dem till och med präst, ville Kulturnämnden parera kritiken att gruppen hade varit för politiskt radikal. Från Kulturnämndens sida tror man också att de flesta kyrkobesökare upplevde konserten som positiv. Man avslutar med: ”Det skulle därför vara beklagligt om ett fåtal församlingsbor skulle stoppa eventuellt kommande konserterbidanden från Kulturnämnden”.

Det var inte ovanligt att gruppen anklagades för att bedriva kommunistisk propaganda.

Inte lämpligt i kyrkan

Kritiken från kyrkomusikaliskt håll var än vanligare. Ett talande exempel på det är när Storkyrkan i Stockholm firade 700-års jubileum. Fjedur var inbjudna för att svara för kvällsprogrammet en kväll.

”Vi tog en riktigt hejig allsång från Sydafrika, med rörelser och allt. Alla höga kyrkopotentater var gladeligen med och vi hade väldigt roligt. Den ende som inte var med var en man som stod i ett hörn av lokalen. Han tog demonstrativt avstånd från alltihop genom hela sin uppsyn och genom att stå med armarna i kors. Det var församlingens kyrkomusiker.”

Motståndet från kyrkomusiker mötte man lite överallt. Vanlig kritik från kyrkomusikaliskt håll var: Den här musiken är inte lämplig i kyrkan, den är inte tillräckligt kvalificerad osv. Många kyrkomusiker menade att det var ”ungdomsmusik”. Fjedur sysslade med – inte ”kyrkomusik”. När Fjedur uppträdde inför Allmänna kyrkliga mötet i Uppsala 1985 uppsnappade Dagens Nyheters journalist följande kommentar från två flickor efter det bejublade programmet. ”Fast det är nästan omöjligt att få kantorn hemma med på sådana här sånger”, suckade de. DN kände sig då föranlåten att fråga: ”Är verkligen den svenska normalkyrkomusikern så fäst vid de sega mollpsalmerna att de afrikanska rytmerna inte får plats?”

Sammanfattning

Anledningen till Fjedurs stora genomslag och omfattande betydelse kan summeras i fyra punkter.

I Grundförutsättningar

Det kanske allra viktigaste i Fjedurs historia är att det började tidigt. Redan i tonåren kände man varandra. Man var inte en kör utan man var framför allt en kamratkrets. På kormattan i Malungs kyrka och vid otaliga tekvällar hemma hos varandra växte gemenskapen i den lilla kamratkretsen. I den trygga gemenskapen kunde individen dela med sig av sina funderingar kring tro. Så småningom växte det i gruppen fram en stor samsyn kring kristen tro. En annan sak som växte fram i gruppen var en grundläggande solidaritet med världens förtryckta folk. Kamratkretsen var en god grogrund för politisk medvetenhet och en verklighetsanpassad tro. Om kamratkretsen var en viktig grundförutsättning, så var gruppens lokala förankring en annan. De hade djupa rötter i Dalarnas mylla. Deras stora intresse för folkmusik från Dalarna var en av anledningarna till att de senare även kom att intressera sig för afrikansk folkmusik.

II Rätta sammanhangen

När man ser på Fjedurs historia så slås man av att gruppen hela tiden tycks ha hamnat i rätt sammanhang.

Man kom tidigt till Stiftsgården i Rättvik. Det kom att visa sig vara alldeles rätt sammanhang på många olika sätt. I Rättvik fick de:

- Sjunga sig samman och experimentera med musiken inför en entusiastisk publik, hjälp att bearbeta viktiga saker som gjorde att de som grupp och individer fick en mognad tro,
- ett vidgat perspektiv genom mötet med den världsvida kyrkan, särskilt genom mötet med afrikanerna,
- möta många människor som kom att betyda mycket i framtiden, t ex Jonas Jonson och Per Harling,
- efter hemkomsten ett bra forum för spridning av sitt budskap och sångerna man hade med sig hem från Sydafrika.

Nästa ”rätta” sammanhang för Fjedurs del var kontakten med SKM. Inom SKM sökte man en ungdomskör som skulle kunna passa in i projektet ”Tillsammans i mission”. Samtidigt med detta hade Fjedur, genom kontakterna med afrikanerna i Rättvik, börjat drömma om en Afrikaresa för att vidga sin folkmusikrepertoar och för att få nya perspektiv.

Trots en viss snålhet så fanns det inom SKM en beredskap för att satsa lite okonventionellt.

Även Sydafrika var på många sätt precis rätt sammanhang för Fjedur. Under månaden i Sydafrika fick man möta människor, uppleva mycket, i många olika sammanhang. Man blev genom alla dessa upplevelser så tända för saken att man när man kom hem starkt upplevde att man hade en mission att fylla genom att berätta om Sydafrika i Sverige.

Sydafrika var också rätt sammanhang på två andra sätt som kom att bli viktigt för Fjedurs möjlighet att senare nå ut i Sverige.

Det första var den oerhörda uppmärksamhet som Sydafrika hade i svensk massmedia under 70- och 80-talen. Apartheidproblematiken var något som alla var medvetna om och ville höra mer om. Man besökte Sydafrika endast två år efter Soweto-upproret och ett år efter mordet på Steve Biko, ledaren för den svarta medvetenhetsrörelsen.

För det andra var den sydafrikanska problematiken och den sydafrikanska musiken lätt att förstå. Musiken som Fjedur mötte i Sydafrika låg nära den rockmusik man växt upp med.

Budskapet i texterna var rakt och lättfattligt.

Både den sydafrikanska problematiken och den sydafrikanska musiken var kommunikativ. Det gjorde Fjedurs mission ganska tacksam. Återigen hamnade man rätt sammanhang. Senare inbjöds man till ungdomsförbundet vid Lutherska Världsförbundets generalförsamling. Deras medverkan i förbundet blev mycket uppskattad och Fjedur inbjöds även att medverka vid generalförsamlingens öppningsfest. Budapest-mötet innebar att Fjedur blev kända på den världsvida scenen.

III Professionalism

Fjedur var på många sätt en professionell grupp. Det allra tydligaste tecknet på detta är deras musikalitet. Genom sin rytmkänsla, sin tonsäkerhet och sina sångröster nådde man ut till den breda publiken. Utan sin musikalitet så hade man aldrig nått ut så brett om man gjorde. Den absoluta musikaliteten öppnade dörrar till skivstudios och samarbete med etablerade musiker och därmed nåddes en mycket bredare publik än den kyrkliga.

Även gruppens satsning var professionell. Gruppens seriösa och beslutsamma satsning på att nå ut var en bidragande orsak till att deras sånger och budskap fick så stor spridning. Upp till 500 framträdanden per år, turnéverksamhet med workshops på skolorna och inspirerande av ungdomskörer, som blev små "Fjedur-kopior", gav många ringar på vattnet.

Gruppens scenframträdanden var också professionella. De hade en förmåga att "landa" lokalt vid sina framträdanden. Detta var en orsak till den goda publikkontakten som var utmärkande för Fjedur. Under sina framträdanden så agerade de på ett sätt som gjorde att människorna i publiken kände sig delaktiga.

Inom gruppen växte det fram en politisk medvetenhet som kom att få stor betydelse för gruppens möjligheter att nå ut till exempel inom Afrikagrupperna. Denna medvetenhet ledde till att gruppens scenframträdanden inte enbart handlade om sång. Sångerna och deras budskap kompletterades hela tiden av "Fjedur-historier" som berättade om den politiska situationen i Sydafrika.

IV Mission i retur

Den fjärde anledningen till Fjedurs framgång kan vi kalla Mission och syftar då på gruppens medvetna linje att sången och budskapet från Sydafrikas förtryckta kan hjälpa svenskar till befrielse.

Genom sina upplevelser i Sydafrika fick man även en förändrad syn på kyrkans roll i ett samhälle. Man hade mött en kyrka som spelade en viktig funktion i det sydafrikanska samhället. Även den svenska kyrkan måste tala med en tydligare röst om läget i världen, menade gruppen efter hemkomsten.

Fjedur höjde medvetenheten om situationen i Sydafrika inom svensk kristenhet och i samhället i stort. De spelade även en positiv roll för att göra kyrkan mer rumsren i den svenska solidaritetsrörelsen.

Avslutning

I början var "Fjedur-sångerna" ungdomsmusik, i betydelsen att det var framför allt unga människor som sjöng sångerna. De sjöngs av ungdomskörer och i Kyrkans ungdoms grupper, men det kom att ändras. Man kan faktiskt tala om en "gräsrotsrevolution" inom svensk kyrkomusik. Det var bland ungdomarna som dessa nya sånger först fick fotfäste. Sedan har sångerna spritts som med vinden. Det blev en slags "folkmusik", alla sjöng den och kyrkomusikerna kunde inte längre stå emot denna "gräsrotsrevolution". Anledningen till genombrottet var säkert att människor kände att sångerna var viktiga och att kampen angick dem.

Fjedur var en bidragande orsak till en attitydförändring inom svensk kyrkomusik under 1970- och 1980-talet. Men de var inte ensamma, inte heller först. Andra viktiga barrikadkämpare för att

få in "folkmusik" i kyrkan, och få den ansedd som rumsren, var hela den kristna vistraditionen med namn som Lars-Åke Lundberg, Börge Ring m fl. Där fanns också alla ungdomskörer som sjöng Negro Spirituals och gospel. En annan person som också gått före och som även delvis gick jämsides med Fjedur var deras vän från Stiftsgården i Rättvik – Per Harling.

Det är ingen överdrift att säga att Fjedur förde in de sydafrikanska kampsångerna i Svenska kyrkan. Men det är mer än så. "Fjedursångerna" är kanske första gången som Svenska kyrkan tagit in tredje världens musik som inte var etnografisk. I "Fjedur-sångerna" fanns en möjlighet till identifikation. För första gången togs musik hem som upplevdes som "vår egen".

Fjedur påverkade SKM i tydlig riktning mot större medvetenhet om mission i retur-perspektivet. Man kan säga att Fjedurs påverkan var indirekt, för det var genom gruppens medvetna turnerande och spridande av sånger och budskap runt omkring i landet som Svenska kyrkans missionsrörelse påverkades. Fjedurs påverkan var på så sätt en tydlig påverkan på SKMs arbete som kom "underifrån".

Fjedur, med de alla de ringar på vattnet som har redovisats, har utan tvekan varit en viktig faktor i mission i retur-processen, inte bara inom SKM utan i hela Svenska kyrkan. Nästa avsnitt om Bli kamrat med Zimbabwe-projektet kan delvis sägas vara en av dessa ringar.

Kanske kan man till och med säga att Fjedur är en av de mest betydelsefulla informationsprojekt som SKM någonsin varit inblandat i.